

Prof. Dr. Ayşe Buğra İle
“Sosyal Politikadan Sosyal Devlete”

*

Nevfel Boz

• *Sosyal politika ve sosyal devlet kavramları ile röportaja başlamak istiyorum. Sosyal politika, sosyal devlet nedir? Bunların kavramsal olarak anlamları, tarihsel kırılmaları ve paradigma değişiklikleri ile birlikte genel bir değerlendirmesini sizden dinleyebilir miyiz?*

Ayşe Buğra: Sosyal politika 20. yüzyılda, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren çok tartışılmış bir konudur. Bu dönemde kurumsal anlamda da önemli gelişmeler olmuştur. Ama sosyal politika sorunlarının kapitalist modernitenin başından itibaren gündemde oldukları da söylenebilir. T. H. Marshall'ın II. Dünya Savaşı'nın hemen arkasından 1951'de yayınlanmış, “Vatandaşlık ve Sosyal Sınıf” diye çok önemli bir makalesi vardır. Refah devletinin oluşumunun kuramsal çerçevesini kuran makalelerinin en önemlilerinden biridir. Orada Marshall şunu der: “İnsan hakları 18. yüzyıldan itibaren gündeme geldi ve tartışıldı. 18. yüzyılda sivil haklardan bahsettik, 19. yüzyılda, siyasi hakların mücadelesi verildi ve bu alanda kazanımlar oldu. 20. yüzyılda ise sosyal haklar çok tartışıldı. Dolayısıyla sosyal politika bu bağlamda çok önem kazandı.” Bu bir açıdan baktığınızda doğru. Ama 18. yüzyılda sivil hakların modern anlamda vatandaşlık kavramı bağlamında tartışılmaya başladığı noktadan itibaren, sosyal haklarla ilgili bazı tartışmalar da yapılıyor. Mesela bizim çok üzerinde durduğumuz “vatandaşlık geliri” kavramı 18. yüzyılda yapılan tartışmalarda da izlerini bulduğumuz bir kavram. Thomas Paine insan hakları üzerine yazarken, sosyal haklardan da bahsediyor; “Geçimini sağlamak için aristokratların kapısında uşak olmak zorunda olan insanlar, eşit vatandaş olamaz” gibi cümleler kuruyor. Dolayısıyla, sosyal haklar ve sosyal politika önlemlerinin, 18. yüzyıldan itibaren, kar-

maşık bir toplumda birlikte yaşamının bir koşulu olarak farklı biçimlerde gündeme geldiğini söyleyebiliriz. Tabii ki sosyal devletin gelişmesi ile birlikte, sosyal devlet kurumlarının bu günkü hallerini almaları 20. yüzyılda oluyor.

• *Sosyal devlet ve sosyal politikalar karşılıklı bir zorunluluk içinde mi gelişiyor?*

-Bu soru, karmaşık bir toplumda birlikte yaşamakla, devletin nasıl bir birlikte yaşama zemini oluşturma rolü oynadığı konusu ile ilgili/alakalı. Bu bağlamda gene sivil, siyasi ve sosyal haklara gidersek, bunların ancak birbirlerini tamamlayarak var olabilecekleri ve bu karmaşık toplumda "hak" temelli bir birlikte yaşamının imkanını sağlayabileceklerini söyleyebiliriz. Dolayısıyla sosyal hakların olmadığı yerde, eşit vatandaşlık temelinde tam bir birlikte yaşama ortamı kurulamadığını söyleyebiliriz. Bunun için de sosyal hakların hayata geçmesi talepleri devamlı gündeme geliyor. Sosyal devlet kavramı, toplumda birlikte yaşamının zeminini oluşturan unsurlardan biri olarak sosyal hakların hayata geçmesi için gerekli kurumsal yapıyla ilgili bir kavram. Bugün farklı toplumlarda sosyal devletin ne ölçüde var olduğunu ya da olmadığını tartışmak gerekiyor.

• *Bu sosyal politikaların temel dinamiklerini oluşturan unsurlar nelerdir? Sosyal devlet kurumunun üzerini nasıl doldurabiliriz?*

-Sosyal haklar mücadeleler ile elde edilen şeyler. Sosyal hakların hayata geçmesinde önemli mücadeleler var. 19. yüzyıldan itibaren sekiz saatlik iş günü için verilen mücadeleler, örgütlenme hakkının elde edilmesi, bunlara bağlı olarak ortaya çıkan ama bunların ötesinde bir takım açılımları olan bir alandan bahsediyoruz sosyal politika derken. 19. yüzyıl Bismarck dönemi Almanya'sında piyasa ekonomisinin yıkıcı etkilerine karşı iktidarın aldığı önlemlerden de bahsedebiliriz. Bunlar korporatist nitelikli önlemler ve özellikle çalışanların haklarını konu alıyorlar. Bir işçi, işsiz kaldığı zaman nasıl bir korumaya hak kazanacak? Bu bağlamda çalışma saatleri, sağlık, emeklilik gibi konular ön plana çıkıyor. Ama hep çalışan bir erkek düşünülüyor. Zaman içinde bu

düşünce aşıyor. Mesela 20. yüzyılda, II. Dünya Savaşı'nın arkasında Beverich planı ve onun açılımları ile gündeme gelen sosyal politikalar, işçi haklarından çok vatandaşlık haklarını hedefliyor. Bir toplumun bir bireyi olarak insanların ne gibi sosyal hakları var konusu gündeme geliyor. Bugün baktığınız zaman, farklı ülkelerin sosyal politika uygulamalarında bu farklı vurguları bulursunuz. Mesela Türkiye'de sosyal politika hakları korporatist bir çizgide gelişmiştir. Sağlık konusu, sağlık hizmetlerine ulaşım hakkı, bu konuya en net bir şekilde bakabileceğimiz konu. Burada Türkiye'de ne görüyoruz? Eskiden Bağkur, SSK ve Emekli Sandığı vardı. İşveren ve işçi prim öderdi ve bu primlerin karşılığında sağlık hizmetlerine ulaşıldı. Zaman içinde bunun sürdürülemezliği ortaya çıkmaya başladı ve bugün yürürlükte olan Yeşil Kart uygulaması 1990'larda gündeme geldi. Yoksulluğunu kanıtlayan insana sağlık hizmetlerine ulaşma hakkı verilen bir düzen ortaya çıktı. Bu durum korporatist bir sağlık sisteminin var olan koşullara uyum sağlamamasından kaynaklanan, el yordamı ile bulunmuş kötü bir çözüm. Bunun alternatifi ne olabilirdi? Bu memleketin vatandaşı olan herkes, sağlık hizmetlerine ulaşım hakkına sahiptir. Bu, vatandaşlık anlayışıyla düzenlenmiş evrensel nitelikli bir sosyal hizmet yaklaşımı olurdu. Burada korporatist anlayışla vatandaşlık haklarına gönderme yapan yaklaşım arasındaki farkı çok net gösteren bir örnek buluyoruz. Buna benzer örnekleri emeklilik konusunda da verebilirsiniz.

•*Sosyal politika kavramının dinamiklerine geri dönersek, esas dinamiklerinden bahsedebilir misiniz?*

-Karmaşık bir kapitalist toplumda birlikte yaşamının koşulları nedir? Sosyal politika alanı bu soru üzerinden düşünülerek ya da bunun yarattığı gerilimler içinde ortaya çıkmış bir alan. Küçük, kapalı, herkesin birbirine benzediği kabile toplumlarında böyle bir sorun ortaya çıkmıyor. Yaşlıların nasıl korunacağı, çocukların nasıl bakılacağı, kimsenin açıktan ölmemesi için ne gibi önlemler alınacağı geleneksel toplumlarda belli zaten. Böyle toplumlarda hayırseverlik ve aile çok önemli bir işlev görüyor. Ama karmaşık modern toplumlarda, insanların birbirlerine benzemediği, birbirlerine benzemeyen insanların, birbirinin

akrabası olmayan hatta birbirini hiç sevmeyen, gelir düzeyleri ve imkanları birbirinden çok farklı bir toplumu nasıl bir arada tutarsınız, asıl soru bu. Bu toplum bütün eşitsizlikleri ve gerginlikleri ile nasıl bir arada yaşar? Birlikte yaşama sorunu gerçekten çok ciddi bir sorun ve bunun cevabını bulmak kolay bir şey değil. Marshall'ın makalesine geri dönersek, soruyu şu şekilde de sorabiliriz: Sınıf eşitsizliklerinin olduğu bir yerde eşit vatandaşlık ne demektir? Mahkeme önünde eşitiz, siyasi haklarımız eşit ama o kadar büyük sınıfsal eşitsizlikler var ki, bu sivil ve siyasi alandaki eşitliğimizin içini boşaltma potansiyeline sahip. Dediğim gibi bu 18. yüzyılın sonunda Thomas Paine'in de farkında olduğu bir şeydi. Eşit vatandaşlık kavramı ile sınıf eşitsizliği arasındaki gerilim nasıl aşılır? II. Dünya Savaşı'nın sonunda bir sosyalist alternatif vardı ve bu alternatif çok ciddiye alınıyordu.. Dolayısıyla şu soru gündemdeydi: Sosyalist alternatifin dışında, kapitalist toplumların içinde birlikte yaşama sorununu çözmek mümkün müdür, yoksa bu sınıf eşitsizliklerini tamamen ortadan kaldıracak şekilde, üretim araçlarının özel mülkiyetini ortadan kaldıran bir çözüm mü gerekir? Bu eşitsizlikleri ciddiye alan bir soru, almayanlar da var tabii ki, yani "kimse açlıktan ölmesin ama hayırseverlik zaten bu işi halleder, insani yardım temelinde bu işi çözebiliriz, çalışabilecek durumda olan da bir iş bulsun çalışsın, hayatını kazansın" diyen yaklaşımlar da var. Ama bu çözümlere çok rağbet etmiyor ve eşit vatandaşlık kavramını ciddiye alıyorsanız, bu gerilim üzerinde düşünürken; "kapitalist toplumda bu tür şeyler olmaz, tek yol devrim, hiç bu çelişkileri zayıflatmaya çalışmanın alemi yok, kapitalizmin çelişkilerini aşmanın yolu, sosyalist devrimdir" de diyebilirsiniz. Diğer yol ise -ki ben kendimi bu kategoride görüyorum- bu gerginlikleri azaltmanın toplumsal yollarını aramak, bu yolları bulup anlamlı önlemler ile hayata geçirmek ve bu şekilde kapitalizm dediğimiz olguyu dönüştürmeye çalışmak olabilir. Bu mümkün olduğu ölçüde de kapitalizm artık aynı kapitalizm olmaz, gelir eşitsizlikleri tamamen ortadan kalkmasa bile insanların sahip oldukları yaşam fırsatlarını ve topluma katılma biçimlerini etkilemekteki önemlerini kaybederler. 19. yüzyıldaki kapitalizm ile bugün İsveç gibi bir ülkede gördüğümüz kapitalizm aynı anlama gelmemektedir. Türkiye'deki kapitalizm ile Fransa'daki kapitalizm aynı değildir. İnsanlar açısından, insanların gündelik hayatı açısından bunun taşıdığı anlam aynı değildir. Ayrıca,

sosyal hakları hayata geçirerek kapitalizmi dönüştürme projesi, hiç bir yerde bitip tamamlanmış bir proje değildir. Önerdiğim şey, kazanılmış hakları korumak ve bu hakların kapsamını genişletmek üzere hiç durmadan sürdürülmesi gereken bir mücadelenin yapılması gerektiği... Maalesef devrim yaparak eşitsizlikleri ortadan kaldırıp oturmak gibi bir imkanımız olduğuna inanmıyorum.

•*Bu bahsettiklerinizden yola çıkarak, Fransa gibi ülkelerin refah devleti standartlarını yakalamış olmaları ve Türkiye'nin o sürece çok sonra girmiş olmasından dolayı Türkiye hala refah devletini oturtabilmiş değil. Belki onlar bu sistemi oturttuğu için biz bazı sorunları görmüyoruz...*

-Şöyle bir şey var, Türkiye çok uzun bir zaman tarım toplumu olarak kaldı. Yani Türkiye'de yaşayan insanların çok ciddi bir kesimi tarım sektöründe istihdam ediliyordu ve kırsalda yaşıyordu. Kırsal nüfus ile kent nüfusunun eşitlenişi 1980'lerin ortalarıdır. Bu çok geç bir kentleşme deneyimi. Kırsal nüfus oranı büyük olduğu zaman sosyal politika kavramı, kentsel toplumda ortaya çıktığı gibi ortaya çıkmıyor. Türkiye'de II. Dünya Savaşı'ndan sonra korporatist bir yapı kurulmuş, bu sistemin sosyal güvenlik kurumları bir takım insanlara bir ölçüde güvence sağlıyor. Tarım dışında kadınların büyük çoğunluğu zaten çalışmıyor, dolayısıyla babaları ve kocaları üzerinden bu sisteme dâhil oluyorlar. Geri kalanlar da aile ve geleneksel dayanışma biçimleri ile idare ediyorlar. Şimdi 1980 sonrasında Türkiye neo-liberal küresel ekonomiye eklemlenirken, bu mekanizmaların pek çoğu artık işlemez oldu. Bunun üzerine bir de Kürt göçü geldi. Yani Güneydoğu'daki çatışma ortamından çıkıp gelen ve daha önceki göçler gibi değil, hazırlıksız, hiçbir dayanağı olmayan bir göç oldu. Bütün bunlar ortaya çıktığı zaman sosyal politika düşünölmeye mecbur olundu. Biz burada belirli bir eşit vatandaşlık anlayışı olan insanlar sosyal politikaya nasıl bakar diye düşünöyoruz, ama hiçbir eşitlik kaygısı olmasa dahi bu memleketi yönetmek durumunda olan hükümetler de bu sorunu ciddiye almak zorunda kaldılar. 1990'larda yeşil kart onun için gündeme geldi. Bugün Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü haline gelmiş olan aynı isimli Fon da, o yüzden gündeme girdi. O yüzden bir takım arayışlar mecburen ortaya çıktı.

•*Bu sosyal devletin gelişimine baktığımızda sizce Türkiye için en dikkat çekici husus nedir?*

- II. Dünya Savaşı'nda sonra Çalışma Bakanlığı'nın ve sosyal güvenlik sisteminin kurulması çok önemli bir aşama, ama bu ortaya çıktığı dönemde bu gelişme çalışan nüfusun o kadar küçük bir kısmını kapsıyor ki... 1960'lardaki değişimler, işçi örgütlenmesinin önünün açılması da oldukça önemli. Yalnız şöyle bir şey var: 1980'lere kadar Türkiye'de hem işçi hareketi hem de sol kesim sosyal hak mücadelesi vermiyor. Yani "devrim" diye ortaya çıkılıyor, herkes düzen değişikliğinden bahsediyor. "Tam bağımsız ve gerçekten demokratik bir Türkiye"den bahsediliyor. Ama herkesi kapsayan sağlık ve emeklilik haklarından, düzenli yoksul yardımından bahseden pek yok. Yani sosyal haklardan pek bahsedilmeyen bir sol ortam var. Konu devrimle çözülecek bir şey olarak görülüyor. Bu üzücü bir şey çünkü o konjonktür bu hakların talep edilmesine ve hayata geçirilmesine müsait bir konjonktür. Ortada bir sol alternatif olması, buradaki hükümetlerin konuya daha duyarlı yaklaşmasını sağlıyor. Sol ve işçi sınıfının güçlü olduğu bir atmosferde, medya onların taleplerine sıcak bakabilir. Dolayısıyla vatandaşlık hakları kapsamında sosyal haklardan ve sosyal devlet uygulamalarından o dönemde bahsedilse, ciddi kazanımlar olabilecek, ama o gün sosyal haklar küçümseniyor. 1980'den sonra başlayan ama bugün iyice görünür hale gelen bir süreç içinde kazanılmış hakların aşınmaya başladığı noktada, örgütlü kesimin sosyal haklarının tırpanlandığı ortamda sosyal haklar biraz daha ciddi tartışılmaya başlandı. Paradoksal olan, güçsüzleşmiş bir sol ve güçsüzleşmiş bir örgütlü işçi kesiminin bugün korporatist bir anlayışın ötesinde sosyal haklardan bahsetmeye başlamış olması. Hem de bugün epeyce kapsamlı sosyal haklardan bahsedenler var, ama konjonktür bu taleplerin dinlenmesine pek müsait değil.

•*Sizce sahip oldukları hakları kaybetmeleri ile mi alakalı, yoksa dünya ile daha entegre olmaya çalışmak gibi bir kaygıdan mı bahsedilmeli?*

-İnsan kaybettiği şeyleri daha arar hale geliyor. 1960'lar ve 1970'lerde "kapitalizmi yıkarınız yerine başka bir şey kurarsınız" fikri çok

benimsenen bir fikirdi ve olabilecek gibi görünen bir fikirdi. Ama 80'den sonraki gelişmeler, farklı kapitalizmler olabileceğini ve bunların insanlar açısından farklı anlamları olacağını göstermiş olabilir. Yani bugünkü kapitalizm 70'lerin kapitalizmi değil. Çok daha yırtıcı ve çok daha vahşi bir kapitalizm ve insanlar açısından taşıdığı anlam çok farklı, bunun da etkisi olmuş olabilir.

•*Burada demokrasi kuramlarından bahsetmemiz gerekirse, demokrasi kuramları ve sosyal politika bağlamında nelerden bahsedebiliriz?*

-Ben ikisinin iç içe geçmiş kavramlar olduğunu düşünüyorum. Kapitalizm deyip duruyoruz ama Sovyet deneyiminin ve üçüncü dünya sosyalizminin dışında başka bir şey görmüş değiliz. Gördüğümüz farklı kapitalizm örnekleridir. Avrupa'da sosyalist partilerin iktidarda oldukları dönemlerde de gördüğümüz şey kapitalimin içindedir, ama bu kapitalizm Amerika'daki kapitalizmden çok farklıdır. Bu farklılıkları ve kapitalizmin çeşitliliğini görmek bana son derece önemli geliyor ve bu çeşitlilik içinde demokrasi kavramıyla sosyal politika önlemlerinin niteliği arasında yakın bir ilişki olduğunu düşünüyorum. Demokrasi, hem bu önlemleri belirleyen bir neden olarak hem de onlar tarafından beslenen bir sonuç olarak önemli. Mesela, "siyasi hak mücadelesiyle genel oy hakkı elde edildikten sonra, sosyal hakların gündeme gelmesi kaçınılmazdır" denir. Çünkü ne de olsa bir oy hakkı olan insanın sosyal hak taleplerini göz ardı edemezsiniz. Bugün Türkiye dahil pek çok ülkede "paran yoksa sağlık hizmeti alamazsın" diyemez kimse kimseye. Bu bir miktar demokrasinin gelişmesi ile ilgili bir şey. Tabii demokrasinin içeriğinin ne olduğu o sosyal hakların ne olduğuna bağlı olarak ortaya çıkıyor. Açlık sınırında yaşayan ve hiçbir güvenceleri olmayan insanların oylarını satın almak mümkün olabilir. Onların siyasi kararlarını, siyaset dışı yollardan etkilemek mümkün olabilir.

•*Bu bağlamda Türkiye konusunda da bir şeyler söyleyebilir misiniz?*

-Türkiye bunun örneklerinden biridir. Sadaka anlayışı yapılan yardımla, hak temelli yardım arasındaki farkın ne olduğunu ve bunun

siyasi demokrasi açısından ne anlama geldiğini çok net bir şekilde gördük zannediyorum.

•*Bir konuşmanızda AKP'nin neden oy aldığını açıklamak için de bu söylemi kullanmıştınız...*

-Sadece bu yüzden değil. “AKP sadece bu yüzden oy almıştır” demek yanlış olur. Ama bu sadaka anlayışıyla yapılan yardımların siyasi mekanizmanın işleyişini nasıl etkilediklerini çok net bir şekilde gördüğümüzü zannediyorum.

•*Ulus devletin dönüşümü konusuna gelirse, bu konuda sosyal politikanın buradaki fonksiyonu sizce nedir? Ya da ulus devlet ile sosyal politikalar arasında nasıl bir ilişki vardır? Sosyal devlet ilkesi tüm kesimler için uygulamada eşit bir şekilde midir?*

-Sosyal politikadan bahsederken, bizim de yaptığımız gibi bir vatandaşlık kavramından bahsetmek zorundayız. Sosyal hakları, vatandaşlık hakları olarak düşünürken, vergi toplayıp dağıtan bir siyasi otorite ile o siyasi alanda yaşayan birey arasındaki ilişkiden bahsediyoruz. Bu hakların hayata geçirilip uygulanması, vergi toplayan ve dağıtan bir siyasi otoriteyi gerektiriyor. Neo-liberal bir küreselleşme ile birlikte bu vergi toplayan ve dağıtan mercii, bu işi eskisi gibi yerine getiremez hale geliyor ve zorlanmaya başlıyor. Bu tabii sosyal politika alanını çok etkiliyor. Bu özellikle refah devletinin gelişmiş olduğu yerlerde yaşanan bir şey. Burada tabii ki her zaman bir takım seçimler yapmak, sosyal harcamaları kısıtlamadan ekonomiyi yürütmek de mümkün. Bazı ülkeler bunu yaptı, bazı ülkelerde ise sosyal harcamalar arttı. Türkiye’de bile, sosyal harcamaların, milli gelir içindeki payının azalmayıp arttığını görüyoruz. Yeteri kadar artmadı, bazı politikalar yanlış uygulandı, hatalar yapıldı, uygulamalar insanlara gerektiği gibi ulaşmadı, ama bu harcamaların azaldığını söyleyemeyiz. Tabi ki küreselleşme, ulus devletin hareket alanını daraltıp zorlaştırıyor, bu da sosyal politikaları etkileyecek bir şey. Ama “siyasi iradenin bu noktada hiçbir önemi yoktur” da diyemeyiz. Siyasi irade olduğu sürece, sosyal hakları gözetilen düzgün uygulamalar olabilir. Ama mesela Amerika’da

sosyal devlet anlayışı hep çok zayıftı ve son yaşanan bütçe tartışmaları vergi toplayan ve dağıtan bir mercii olarak devletin gerçekten tıkandığını gösterdi. Bu her yerde olmuyor. Olması da Allah'ın emri değil, bu durum aşılabılır. Ama dediğim gibi bu zorlukların olduğu ortamda bile pek çok yerde sosyal politikalar gelişti, gerilemedi. Mesela Türkiye'de sağlık sisteminin büyük sorunları var, ama çoğunluğun sağlık hizmetlerine ulaşımı konusunda eskisinden daha kötü durumda olduğumuz söylenemez. Kore'nin sağlık politikası da, ulus devletin zorlandığı bu dönemde gelişti.

•*Sosyal Politikaları, ulus devletin dönüşümünü hızlandıran bir faktör olarak mı algılıyorsunuz, yoksa bir sonuç olarak mı görüyorsunuz?*

-Ulus devletin niteliğini belirleyen bir şey. Ama bu aynı zamanda iki taraflı bir şey. Küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki etkisi vergi dağıtma ve toplama işlemini zorlaştıracak bir şey. Dolayısıyla bunun sosyal politikalar üzerinde olumsuz bir etki yaratması beklenebilir ama gördüğümüz şey, bu etkinin bu kadar net bir şekilde ortaya çıkmış olduğu değil. Dediğim gibi Türkiye'de sosyal harcamalar arttı. Artmak zorundaydı, çünkü toplumu bir arada tutabilmek için başka bir çare yoktu. Burada siyasi irade, bunların alacağı biçimi, düzeyini, niteliğinin nasıl belirleneceğini gösteriyor.

•*Yani devletin mevcut hali içinde sosyal politikalar gittikçe daha mı çok önem kazanıyor? Siz dediniz ki, "Amerika'da devlet ortadan kalkıyor", bundan dolayı mı sosyal politikalara ağırlık veriyorlar? Sosyal politika harcamalarını arttırarak yapılmak istenen devletin görünür mevcudiyetini arttırmak mıdır?*

-Amerika için söylediğim şey o değildi, şunu söylemek istiyordum: sosyal politikaların uygulanabilmesi için ulus devletin vergi toplaması ve dağıtması gerekir. Küreselleşme ortamında bu toplama kapasitesi sınırlanıyor. Çünkü sermaye çok hareketli, rekabet çok dayatılmış vaziyette bütün ülkelere. Bu nedenle normal beklenti, "neo-liberal küreselleşme sosyal politika alanını daraltır." Bunu gördüğümüz yerler var, görmediğimiz yerler de var. Burada belirleyici olanın ise "siyaset" olduğunu söylüyorum. Ulus devletin ne yapıp ne yapamayacağı, bu

küreselleşme ortamında bile siyasetle belirleniyor. Ama tabii şu da var; dünya çok küçüldü. Bugün Somali'de açlık olduğunu ve orada her gün insanların öldüğünü bilerek yaşıyoruz. Eskiden de bölgesel açlık ve kıtlıklar oluyordu ama bugün biz bunu her gün görerek ve bilerek yaşıyoruz. Böyle bir ortamda sosyal politikayı sadece ulus bağlamında da düşünemeyiz. Dolayısıyla mutlaka bazı ulus üstü kurumların devreye girmesi gerekiyor ve bir takım ulus üstü müdahalelerin yapılması gerekiyor.

•*Bu bağlamda Türkiye üzerine düşünürsek, küreselleşme sonrası sosyal politikaların yönünü nasıl değerlendiriyorsunuz?*

-Türkiye'de küreselleşme ortamında olumlu gelişmeler olabilirdi. Korporatist sistemimiz daha evrensel vatandaşlık ilkelerine dayalı bir sisteme dönüşebilirdi. Hiçbir zaman olmayan sosyal yardım politikaları gündeme gelebilirdi. Bunlar olabilecek şeylerdi. Hatta benim 2000'li yılların başında bunların olabileceğine yönelik ümidim de vardı. Olmadı. Başka bir yönde gitti. Olmamasının sebebi siyasi seçimdir. "Bu şartlarda sadece bu kadar olur" demek bana yanlış geliyor. İktidarın siyasi tercihi bu yöndeydi, iktidar piyasaya çok güveniyor, piyasaya müdahale edilmemesi gerektiğine çok inanıyor. Bunun için de vergiler kısıtlı. Türkiye'deki vergilerin çok büyük bir kısmı dolaylı vergi. Dolaysız vergiler çok düşük. Bununla ilgili istatistikleri Türkiye dışından birine söylediğiniz zaman "bu doğru olamaz" diyorlar. Vergi toplamayan, vergi dağıtmayan, her zaman piyasanın müdahalesiz işleyişini, eşitsizlikle mücadelenin önüne koyan bir anlayış var. Bunun yanında yoksulluk meselesinin hayırseverlik ile çözülebileceğine inanılıyor.

•*Konuşmanızda AKP'nin; "piyasa bütünüyle kendi yolunu bulur, kendi haline bırakılmalıdır" şeklinde düşünmediğini söylemişsiniz...*

-Hayır, piyasa müdahalenin asgariye indirilmesi söyleniyor, ama piyasaya başka türlü müdahaleler yapılıyor, o ayrı bir konu. Ama sosyal politika alanında hak temelli bir anlayışın piyasa ekonomisi ile çelişeceği konusunda çok ciddi bir inanç olduğunu düşünüyorum. Alınmaması

mümkün olmayan önlemler alınıyor, ama bu hak temelli bir anlayışla yapılmıyor.

•*Kimin tarafından?*

-Hükümet tarafından. Bunun önünde de bununla mücadele edebilecek çok güçlü bir siyasi muhalefetin olmadığını düşünüyorum.

•*Avrupa Birliği (AB) sürecine gelirse, bu sürecin Türkiye'nin sosyal politikalarına etkisi ne oldu? Yani AB süreci Türkiye'nin politikalarını ne yönde etkiledi?*

-Burada da başta bir ümit vardı. Türkiye'nin AB üyeliği ciddi bir şekilde gündemde olduğu günlerde Türkiye Avrupa sosyal alanına entegre olmak için bir takım girişimlerde bulundu. Mesela bir "Sosyal İçerme Belgesi" hazırlanmaya başlandı. O sosyal içerme belgesinin tamamlanıp bir ulusal eylem planı hazırlığına geçilmesi bekleniyordu. Türkiye bu Sosyal İçerme belgesini hazırlamaya Bulgaristan ve Romanya ile başladı, ama belge hazırlanıp imzalanmadı. Dolayısıyla ulusal eylem planları hazırlığına da geçilmedi. Gene de sürecin şöyle bir faydası oldu: Bir takım istatistikler toplandı, bir takım istatistikler AB ülkeleri ile karşılaştırmalı bir şekilde incelenebilecek hale getirildi. Dolayısıyla biz Türkiye'deki sorunun bir ölçüde ne olduğunu gördük. Hala istatistikler çok eksik ama sosyal dışlanma dediğimiz şeyin boyutlarını, topluma eşit vatandaş olarak katılamama sorununun Türkiye'deki tezahürlerini gördük. Çocuk yoksulluğunun ne kadar önemli, kadınların durumlarının ne kadar korkunç olduğunu gördük. Bunlara yaradı ve bugün insanların daha çok sosyal haklardan bahsetmeleri, daha çok sosyal politika hakları talep etmeleri belki biraz da bunlarla ilgilidir.

•*Bu çizdiğiniz manzara çerçevesinde uluslararası konjonktürü değerlendirirseniz, gerçek, adil bir sosyal politika inşası mümkün mü sizce?*

-Tabii ki mümkün. Ben siyasi iradenin burada belirleyici olduğunu düşünüyorum. Önemli olan ne istediğimiz ve istediğimizi, ne kadar

siyasi basiret kullanarak yapabileceğimiz. Yani mesele, siyasi irade ve siyasi güç meselesi.

•Yani onu zorlayacak ve onun karşısına engel olarak çıkabilecek başka güçler yok mu sizce?

-Tabii ki var. Çok zor bir ortam. Tüm dünyada piyasaya duyulan iman son derece güçlü ama bunu sarsan şeyler de var. Krizler ve ülkelerde tek tek yaşanan farklı sorunlar var. Bütün bunlar sistemin sorgulanmasını da gündeme getiriyor. Bence bugün eksik olan şey, o siyasi irade. Tüm bu sorgulamaya bir yön verecek ve bunu hak temelli bir tartışma içinde yapabilecek bir siyasi irade. Ama bu gerginlikler artar ve bu artan gerginlikler içinde, 60 ve 70'lerdeki gibi bir "devrimle düzen değiştirme" fikri gündeme gelirse o zaman bu şans kaybedilir. Bunun yerine insanlar hakikaten ne istediklerini, ne istemediklerini, hangi eşitsizlikleri kabul etmeyeceklerini ve bunların nasıl engellenebileceği konusundaki fikirlerini ciddi bir şekilde ortaya koyarlarsa o zaman ben bir şeylerin değişebileceğine inanıyorum. Ama bu siyasi irade ortaya çıkar mı çıkmaz mı o konuyu bilemiyorum.

•Bu konuda ümitli misiniz?

-Anayasa tartışmaları yapıldığı dönemde, anayasada sosyal haklardan bahseden olmadı. Bunlar ülkenin en önemli sorunları olarak gündeme gelmiyor, ama insanların gündelik hayatlarını etkileyen sorunlar. Anayasada belirlenecek olan birlikte yaşama zeminimizin ne olup ne olmadığını tartışırken sosyal haklardan bahsetmemiş olmamız çok ümit verici değil. Ama daha önce değindiğim bazı ümit verici gelişmeler de var.

•Biz sosyal politikanın daha çok devlet ile ilgili olan tarafını konuştuk. Bu alan ve bu politikaların yürütülmesi sadece devletin kontrolünde midir? Yoksa sivil toplum kuruluşları (STK) da bu sürece dahil olabilirler mi? Eğer öyle ise, ne kadar etkili olabilirler? Mevcut manzarayı nasıl görüyorsunuz?

-Avrupa'da refah devletinin güçlü olduğu dönemde meslek örgütleri ve sendikalar çok önemliydi. Demokratik kitle örgütleri, sosyal politika oluşumunda önemli bir rol oynayabilirler. Her zaman iyi ve olumlu bir rol oynayamayabilirler, ama her zaman olumlu veya olumsuz büyük bir rol oynayabilir. STK'lar da büyük rol oynayabilir. Ancak herhangi bir sivil girişimin, STK'nın oynayacağı rolün niteliğini çok iyi tanımlamak lazım. Şöyle bir şey çok faydalı ve önemli olur: bir baskı grubu oluşturmak, sorunları ortaya koymak, talepleri belirlemek ve taleplerde bulunmak. Yani devlete sorunları göstermek ve devleti göreve çağırmak çok önemlidir. Devlet yetkilileri sorunun ne olduğunu göremeyebilir. Bu özellikle dışlanmış kesimlerin, etnik azınlıkların, özürülülerin sorunları için çok önemlidir. Bütün bu kırılgan grupların taleplerinin dile getirilmesi açısından çok önemlidir. Kadın hakları açısından da çok önemlidir. Ama dünyada ve Türkiye'de bugün "devletin yapması gereken şeyleri STK'lar yapsın" gibi bir anlayış çok yaygın. STK'ların kollarını sıvayıp, sahaya girip devletin yapması gereken işi yapmalarını öneren mantık bana doğru gelmiyor.

•*Bu bağlamda bizim tarihsel olarak Osmanlı'dan gelen bir vakıf geleneğimiz var. Vakıflar bu anlamda bir işleve sahip midir ve bunu doğru buluyor musunuz?*

-Ben bunu doğru bulmuyorum. Yani hayırseverliğe dayanan, temelinde hayırseverlik olan yaklaşımların hiçbirini doğru bulmuyorum. Çünkü sorunun kendisi eşitlik sorunu, yani "herkesin topluma eşit bir şekilde katılmasını sağlayan düzen nasıl oluşur" sorunu. İmkânı olanın imkânı olmayana yardım ettiği bir düzen zaten o alan eşitsizliğini içinde barındıran bir şey. Dolayısıyla sorunun tanımı ile bağdaşması imkânsız. Sorunun tanımını, "topluma eşit şekilde katılım sorunu" olarak ortaya koyarsanız zaten hayırseverlik çözüm olmaktan çıkar. Osmanlı modeline gelince, bunun ne kadar etkili olduğu zaten çok kuşku. Bir iki örnekten yola çıkarak bu konuda iyi yorum yapmak doğru değil. Anadolu'da hiçte o anlatıldığı kadar hizmet götürme durumu yoktu. Avrupa ile karşılaştırdığımız zaman, hem yoksul yardımı yapan kurumlar, hem hastaneler ki onlar zaten aynı kelimeyle, *hospital* kelimesiyle, tanımlanırlar, Osmanlı coğrafyasında bunların çok daha zayıf ve

marjinal olduğunu görüyorsunuz. Vakıf yaklaşımı aynı zamanda kaynak kullanımını açısından da etkin değil, kaynağın sahiden ihtiyacı olana ne ölçüde ulaştığı belli değil. Dolayısıyla bunların etkinliği tartışılabilir. Parası olan biri bir konser salonu ya da bir okul yaptıracaksa, bunlar tabii ki iyi şeyler. Ya da bugün Somali'deki gibi bir acil sorun durumunda birileri kalkıp o bölgeye yardım götürecekse, bu da tabii ki iyi bir şeydir. Ama eşit vatandaşlığın zeminini oluşturmak için vergi toplayan ve vergi dağıtan bir siyasi yetki organı gerekiyor.

•STK'lara dönersek, sizin bahsettiğiniz, devlete yönelik bir baskı unsuru olmalarının ötesinde STK'ların başka işlevleri olabilir mi?

-Sorunun niteliğini anlatmak, çözümün nerede işleyip nerede işlemediğini belirtmek noktasında STK'lar çok önemli bir rol oynayabilirler. Bunlar önemsiz şeyler değil. Ben STK'lar devletin yapması gereken şeyleri yaptıkları zaman endişeleniyorum çünkü o zaman asıl yapmaları gereken işi yapamıyorlar.

•Vakıf ile STK ayrımını yapmak çok mu zor, bunların ilgilendikleri alanlar birbirleri ile çok mu iç içe geçmiş olan alanlardır?

-Teorik olarak bunlar aynı alandaki şeyler. Piyasanın ve devletin alanlarının dışında iş gören bir alanlar. Vakıflar, kültür, sanat, eğitim gibi alanlarda önemli işlevler üstlenebilirler. Baskı unsuru olarak, savunuculuk işlevi de görebilirler. Fikir üreten ve siyasi otoriteyi bu fikri uygulamaya çağıran vakıflar var.

•Türkiye'de sosyal politika uygulamalarına dönersek; sosyal politikaların Türkiye'ye özgü olumlu ya da olumsuz anlamda ayırt edici bir tarafı var mı?

-Çok enteresan Türkiye'nin durumu. Korporatist sistem çözülüyor ve onun yerine ortaya çıkan şeyin ne olduğunu izliyoruz... Türkiye'de ortaya çıkan yeni yapı bir ölçüde devletle sivil girişimler arasındaki iş birliklerine dayanıyor. Bunun Osmanlı vakıf geleneği ile ilgili bir yanı var, ama dünyadaki neo-liberal uygulamalarla uyumlu olduğu da söylenebilir. Bu, özellikle sosyal yardım alanında gerekli reformların

yapılmasını engelliyor. Bu arada mesela sağlık alanında önemli kazanımlar da var ve bu alanda kamu harcamaları hızla artıyor. Ama ortaya çıkan sistem, gene prim ödemelerine dayanıyor ve prim ödeyecek durumda olmayanlar ancak yoksulluklarını kanıtlayarak sağlık hizmetlerine ulaşabiliyorlar. Sistem, temel bir vatandaşlık hakkı olarak sağlık hizmetlerine ulaşımı sağlamıyor.

•Siz Türkiye'yi sosyal politikalar bağlamında dünyada nerede görüyorsunuz? Hangi aşamada ve hangi ülkeler ile yan yana?

-Türkiye biliyorsunuz OECD üyesi ve biliyorsunuz Türkiye gibi OECD üyesi olan ve gelişmiş refah devleti kurumlarına sahip olmayan iki ülke daha var: Meksika ile Kore. Meksika ile Kore'deki gelişmelere baktığım zaman oradaki gelişmelerin Türkiye'dekinden daha sağlam gittiğini düşünüyorum. Özellikle yoksul yardımı konusunda Türkiye'nin geride kaldığını düşünüyorum. Meksika'da Latin Amerika'daki diğer ülkelerde olduğu gibi gelir bölüşümü çok bozuktur. Yoksulluk oranı çok yüksektir. OECD'de yoksulluk oranı Türkiye'den daha yüksek olan tek ülke Meksika. Ama Meksika'da 1990'ların ortalarından 2000'li yılların ortalarına kadar yoksulluk oranı düşüyor. Türkiye'de ise yükseliyor.

•Yoksulluk konusunu ve sosyal devlet ilkesini göz önüne alarak Türkiye'de yapılması gerekenler konusunda neler söyleyebilirsiniz?

-Yoksullukla ilgili olarak, asgari gelir desteği politikasının gündeme gelmesi çok önemli. Bu bakımdan CHP'nin Aile Sigortası önerisi çok ümit verici, iyi bir öneri. Bunun gündeme gelmesi iktidarın politikalarını da etkileyebilecek bir şey. Çocuk yoksulluğu konusunun da çok ciddi düşünülmesi lazım. Meksika'da yoksulluk oranı Türkiye'dekinin biraz üstünde, ama çocuk yoksulluğu konusunda Türkiye OECD ülkeleri arasında birinci. Bu sorunla ilgili olarak yapılması gereken çok şey var. Bunların bazıları, eğitim sisteminin yeniden yapılanması gibi, çok kapsamlı reformlar gerektiriyor. Ama bazıları da hemen, kolayca yapılabilecek şeyler. Mesela dünyadaki örneklerine bakarak ve Türkiye'de neden bunun gerekli olduğunun da altını çizerek, çocuklara okullarda bir öğün yemek verilmesi gibi bir uygulamanın gündeme

gelmesini önemli buluyorum. Genel olarak yoksulluk sorunun biraz daha ciddiye alınması ve sadece piyasaya ve sadece hayırseverliğe dayanarak çözülemeyecek bir sorun olduğunun görülmesi lazım. Yoksulluk sorunu bu sıralar piyasa ile hayırseverlik arasına sıkışmış gibi görünüyor. Bunun da aşılması lazım.

• *Bu radikal bakış değişikliği nasıl gerçekleştirilebilir? Çevremde gördüğüm kadarı ile hayırseverliğe toplum tarafından çok olumsuz bakılmıyor.*

-Anlatmak lazım, devamlı olarak anlatmak lazım. Yoksullar hayırseverliğe ters bakmıyorlar, "Allah razı olsun" deyip verilen yardımı alıyorlar ve almak zorundalar. Ama bu durumun ne gibi kırgınlıklara ne gibi rahatsızlıklara yol açtığına biraz bakmak lazım. Bir şey çok çok anlatılırsa, dünyadaki uygulamalarından bahsedilirse, konunun neden insan ilişkileri açısından, topluma eşit katılım açısından önemli olduğu anlatılabilirse bir mantalite değişikliği yaratmak mümkün olabilir. Biz 10 yıldır burada vatandaşlık gelirinden, asgari gelir desteğinden söz ediyoruz. Bu uygulamaların neden önemli olduğundan ve tartışılmaları gerektiğinden bahsediyoruz. İlk konuşmaya başladığımızda sendika çevreleri genellikle bu tür fikirlere çok soğuk duruyorlardı..." Asıl olan istihdamdır, işçi haklarıdır, bu sadakadır" şeklinde tepkilerle karşılaşılıyordu. Bugünkü bakışları epeyce farklı. Ama anlatmaya devam etmek lazım. Bu uygulamalarla sadaka arasındaki fark nedir, bunu anlatmak çok önemli. Devlet tarafından finanse edilen, düzenli nakit yardımının neden sadaka olmadığı, bugün devletin yaptığı şeyin düzensiz ve belirsiz olduğunu, insanlara güvence vermediğini, hak temelli olmadığını ve sadakaya yakın olduğunu, bunun siyasi sakıncalarını, bunların hepsini iyi anlatabilirdeniz insanlar zamanla anlar.

• *Meksika'yı incelediğinizi söylemiştiniz...*

-Zaman zaman Türkiye'yle karşılaştırıyorum. Yardımlar Meksika'da daha ciddiye alındı ve daha geniş bir kesime ulaştı. Ama orada da daha yapılması gereken çok fazla şey var. Orada da mesele çözülmüş ve halledilmiş değil, ama en azından düzenli nakit transferlerin önemi

görüldü. Gayet tabii daha alınacak çok yol var, geri dönüşler de olabilir, ama uygulamayı sahiplenenler ve geliştirmeye çalışanlar var.

•*Türkiye’de böyle bir şey olabileceğini düşünüyor musunuz?*

-Olabilir, tabii ki düşünüyorum, özellikle bu aile sigortası projesi ortaya konulduktan sonra. Ana muhalefet partisi gayet kapsamlı bir plan ortaya koydu. Bu masa üzerinde duruyor. Demek ki bunun bir sahibi var. Ne kadar güçlü savunulduğuna ve bu konuda ne kadar başarılı olduğuna bağlı.

•*Sosyal politikalar bağlamında dezavantajlı gruplar ve bu gruplarla ilgili olarak Türkiye ve dünyada görünen tabloyu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

-Dünya dediğimiz çok geniş bir alan. Somali’de ölenlerin içinde epeyce çocuk var. Oradaki çocuk yoksulluğu başka bir şey, ona yapılacak müdahalenin niteliği de farklı olmak durumunda. Ama Türkiye’de de çok ciddi sorunlar var. Mesela eğitim alanındaki eşitsizlikler çok fazla. Çocuklukta karşılaşılan fırsat eşitsizlikleri, bütün hayatı etkileyen eşitsizlikler olarak çok ciddi. Sorunlara farklı toplumlarda ortaya çıktıkları şekilde yaklaşmak ve bakmak lazım. Fakat burada önemli olan, bu sorunların eskisinden çok daha fazla konuşuluyor olması. Belki sorunlar ağırlaştığı için belki daha çok bilgiye ulaşabildiğimiz için bunlar duyuluyor. Kadın konusuna gelince, dünyada kadın konusunda son 30 yıldır gerçekten bir devrim oldu. Toplumsal cinsiyet rolleri çok değişti. Dünyada bu kadar değişim olurken Türkiye bunun çok gerisinde kaldı. Toplumsal cinsiyet eşitliği, Türkiye’nin dünyadan bariz bir şekilde geride kaldığı bir alan. Hangi istatistikliğe barksanız bakın, hangi uluslararası karşılaştırmalı raporu, analizi önünüze koyarsanız koyun, inanılmaz kötü bir tablo çıkıyor Türkiye ile ilgili. Doğrusu ben yakın zamanlara kadar kadın hareketinin de bu konu ile yeteri kadar güçlü bir şekilde uğraştığını düşünmüyorum. Şimdi sorunlarla daha ciddi bir biçimde ilgileniyorlar, ama seslerinin yüksek çıkması gerekiyor.

•*Türkiye’ye özgü bir problem söz konusu mu sizce?*

-Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini belirlemekte olan bir çok unsur birarada ortaya çıkmış durumda. Bu günlerde bu konu ile ilgili çalışıyoruz. Dini muhafazakarlığın yükselişi ile neo-liberalizmin ekonomik etkileri ortamı birlikte etkiliyor. Çalışma koşulları, piyasa koşulları o kadar kötüleşti ki, kadınların çalışması nerede ise imkânsız. 12 saatlik iş gününde kadın çalışamaz. Zaten kreş yok. Kreş olsa bile 12 saatlik iş günü içinde hizmet veremez. Zaten çok fazla işsiz erkek var. Bu koşullar, bir de toplumun giderek muhafazakarlaşması ile birleşince kadınlar ekonominin dışına itiliyorlar. Buna rağmen, kadınların çalışma hayatına katılmaya gayret etmeleri veya buna mecbur olmalarıyla toplumsal cinsiyet rollerinin bir miktar değişmesi, muhafazakar toplum değerleriyle çeliştiği için, kadınlara yönelik şiddetin de artmasına yol açıyor. Kadınların çalışma hayatına katılması çok zor, geleneksel ilişkiler bir ölçüde sürüyor ama yine de şehirleşen, değişen ve enformasyonun yaygınlaştığı bir toplumda aynı şekilde süremiyor. O değişiklik, kadınların biraz farklı davranabilmelerine yol açtığı anda şiddeti de arttırıyor. Bütün bunlar bir araya geliyor ve durum gerçekten kötü.

•*Bu dezavantajlı grupların içinde farklı dini inançta, etnik grupta kişiler de var, bu konudaki tabloyu nasıl görüyorsunuz?*

-Bir kere Kürt sorunu, 80'lerden beri süren Kürt göçü, Batı'da çok ciddi bir dışlanmış azınlık yarattı. Bölgesel eşitsizlik zaten çok fazla. Bölgesel istatistiklere baktığınız zaman bunu görebiliyorsunuz. Doğu'da ve Güneydoğu'daki bütün ekonomik ve sosyal göstergeler kötü çıkıyor. Alevilerin karşı karşıya kaldıkları dışlanmışlık sorunları var ve Alevilere yönelik ayrımcılık bugün maalesef siyasi dile de yansımış durumda. AKP döneminde özürülülerle ilgili daha önce hiç yapılmamış şeyler yapıldı ve önlemler alındı. Ama özürlü yardımları büyük ölçüde evde bakım için, çok fazla aileye yaslanılarak yapıldı. Bu da doğrudan doğruya kadınları etkiliyor. Özürülülerin bakımı konusunu aileye yüklediğiniz zaman kadını evde tutuyor ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini sabitliyorsunuz.

•*Bu eşitsizliği ortadan kaldırmak için neler yapılmalı?*

-Kurumsal bakıma geçeceksiniz ve kurumlarınızı insani hale getireceksiniz. Kurumsal bakım deyince herkesin tüyleri diken diken oluyor, çünkü kurumlar insani bir şekilde işlemiyor. Ama bakıma ihtiyacı olan insanları eve yollamak yerine, o kurumları dönüştürmekten bahsetmek lazım. Özürlü açısından da aileye bağımlı olmak kötü. Yani “ailemdir, bana bakmak zorundadır” anlayışı ile yürümüyor bu iş. Ailesine bağlı oluyor ve ailesinin yardıma ve desteğe muhtaç bir ferdi olarak kalıyor. Halbuki durumları değiştirip onu topluma başka türlü entegre etmeye çalışırsanız eşit katılım yolunda daha çok yol alınmış olur.

Prof. Dr. Ayşe Buğra: 1981 yılında doktorasını McGill Üniversitesinden almıştır. Halen Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü’nde öğretim üyesidir. Prof. Dr. Çağlar Keyder ile birlikte Sosyal Politika Forumu’nun kurucusudur. Halen Sosyal Politika Forumu’nun Yönetim Kurulu Başkanlığı’nı sürdürmektedir. Devlet-iş adamı ilişkileri, sosyal politika ve yoksulluk, Türkiye’nin sosyal politika tarihi, çalışma hayatı ve sendikalar, kadın istihdamı gibi konularda yayınlanmış birçok kitabı ve başta Constellations, Development and Change, Labor Studies Journal, Journal of European Social Policy, South Atlantic Quarterly, International Journal of Urban and Regional Research, International Journal of Middle East Studies, Middle Eastern Studies, New Perspectives on Turkey, Toplum ve Bilim dergileri olmak üzere makaleleri bulunmaktadır.

